

Laveren tussen wetenschap en ambacht

*Passages uit een interview met Jan Renkema door Jan Erik Grezel
Onze Taal, 69, nr. 6, juni 2000.*

Zijn hart ligt bij de tekstwetenschap. Maar als auteur van de Schrijfwijzer werd Jan Renkema ongewild dé politieagent van het Nederlandse taalverkeer.

Ooit schoot kampioen-purist C.A. Zaalberg hem aan met een noodkreet. "Jan, je moet die Engelse woorden verbieden. Jij kan het doen, want jij hebt gezag." Dat zette hem aan het denken. "Onze taal gaat mij zeer ter harte. Daar leef ik van. Daar heb ik mijn grootvader in horen bidden, daarin heb ik mijn moeder poëzie horen voorlezen; in die taal ben ik verliefd geworden en ik zie er mijn kinderen de wereld in verkennen. Maar als je een norm stelt, moet die geworteld zijn in de praktijk. Je kunt niet zeggen: 'alle Engelse woorden de deur uit'. Kijk om je heen, op straat, in de supermarkt, in de krant. Overal Engelse termen. Die hebben blijkbaar een functie. Dat er altijd Nederlandse woorden opkomen als we die nodig hebben, bewijst dat onze taal veerkracht heeft." Nee, Renkema is de laatste die iets zal verbieden. Toch hebben zijn taaladviezen bijna kracht van wet gekregen.

In het kader van de leerstoel van het Genootschap Onze Taal geeft hij elk jaar een college 'Tekstkwaliiteit', een verplichte doctoraal cursus voor de studierichting Tekst en Communicatie aan de Universiteit van Tilburg. "Ik noem mijn cursus bewust geen 'taalverzorging'. Dat woord wekt de indruk dat het alleen om punten en komma's gaat."

Wat wil jij jouw studenten leren?

"De meeste taalgebruikers hebben voldoende aan een boek met regels, maar onze studenten, onze toekomstige communicatiespecialisten moeten leren waar regels en normen vandaan komen. Die kennis hebben ze later nodig, in de praktijk van de taaladvisering. Als ze zeggen: 'Zo moet het, want het staat in de *Schrijfwijzer*', dan heb ik mijn doel gemist. Het gaat niet om 'goed of fout', maar om vragen als: welke normen leg je aan voor goed taalgebruik? Waarop baseer je je oordeel in taalkwesties?"

"Het college Tekstkwaliiteit bestaat uit drie onderdelen. Allereerst hebben we het over de normproblematiek. Wat zijn normen en regels? Welke soorten heb je? Veel mensen zien geen onderscheid tussen een spellingregel en een grammaticaregel. Studenten moeten daarover leren nadenken, zodat ze regels kunnen beoordelen. Wanneer is een regel goed? Als bijna niemand de regel kan toepassen, is die niet juist."

"In het tweede onderdeel stel ik aan de orde: wat bepaalt nu de kwaliteit van een tekst? Wanneer deugt een tekst niet? Dat ligt echt niet alleen aan spelfouten of leestekens. Een tekst kan ook slecht zijn omdat de verkeerde tekstsoort is gekozen. Als een bedrijfsdirectie het personeel wil voorbereiden op een fusie, dan kan de afdeling Voorlichting wel gaan zwoegen op een rondzendbrief, maar wie weet werkt een videofilm in de bedrijfskantine aanzienlijk beter."

"Dus ik behandel het hele scala, van het uiterlijk van een tekst tot en met de keuze van het teksttype. Daarbij wil ik de studenten ook het veld in sturen. Ga nou eens na hoe mensen teksten als een gebruiksaanwijzing van een printer of een brief voor fondsenwerving beoordelen. In de praktijk blijkt slechts 30% van de opmerkingen over taal te gaan. De meeste zijn in de trant van: 'Dat argument spreekt mij niet aan' of 'Ik weet niet waar de schrijver naar toe wil.' Een goed argument of een helder betoog bepaalt de kwaliteit van een tekst. In dat

inzicht wil ik studenten scholen."

"Het derde deel van de cursus is de praktische invulling: hoe kun je een tekst die onder de maat is, verbeteren? Die component is erin gebracht omdat studenten - dat is eigen aan het universitaire klimaat in Nederland- vaak niet in staat zijn de theoretische kennis te koppelen aan de praktijk, zeg maar de ambachtelijke kant van het schrijven.

Aan de leerstoel is natuurlijk ook onderzoek gekoppeld. Waar richt je dat op?

"We zijn begonnen met drie verkennende studies: naar het gebruik van buitenlandse termen, het effect van taalfouten en tekststructurering in beeldschermcommunicatie. Wat de eerste betreft: sommige mensen verzetten zich tegen buitenlandse invloeden. Maar waarom hebben we buitenlandse woorden nodig, naast de Nederlandse woorden? Waarom hebben we *café* naast *kroeg*? Misschien omdat in een café eerder een kopje koffie te krijgen is en in een kroeg de lambrisering bruin is. Er is kennelijk een subtiel betekenisverschil. Wij willen bij personen de associaties bij Engelse woorden achterhalen. Er moet wel een onderscheid zijn, anders kun je niet verklaren dat beide woorden blijven bestaan."

"Een andere lijn van onderzoek is het effect van taalfouten in teksten. Tijdens en na het schrijven wordt er veel energie besteed aan het verbeteren van taalfouten, maar valt de gemiddelde lezer daar wel over? Mijn theorie is dat de kwaliteit van een tekst minder sterk te lijden heeft van spelfouten dan van structuurfouten. Door een verkeerd verbindingswoord vinden lezers een tekst al snel rommelig. We onderzoeken ook de combinatie. Als er structuurfouten in een tekst zitten, vallen spellingfouten waarschijnlijk eerder op. Dat is een psychologisch mechanisme." "Verder bekijken we het type lezer. Misschien zien mensen met een lage opleiding eerder een spelfout dan een verkeerd verbindingswoord."

"Het derde onderzoek gaat over het indelen van een tekst voor het beeldscherm. Ik ben nu bezig met het structureren van onderdelen uit het belastingformulier. Daarbij zoek ik uit hoe ik de informatie zo kan opdelen dat die nog overzichtelijk blijft. En ik wil weten hoe de gebruiker in de praktijk met beeldschermteksten werkt."

Je gaat met studenten ook de toptien van taalergernissen langs?

"O, dat zeker, alleen al omdat ze daar later vragen over krijgen. De chef Voorlichting van hun toekomstige werkgever maakt zich druk over *hun/hen, een aantal heeft/hebben* en ga zo maar door."

"Ikzelf word een paar keer per week zomaar door iemand gebeld met een concrete vraag: 'Moet ik nu een punt of een puntkomma zetten?' Dat lijkt een futiele kwestie, maar in elke taalvraag zit iets van normproblematiek en regels voor taalgebruik. Aan de punt-of-puntkomma-vraag kun je prachtig de normen voor interpunctie demonstreren. Een punt zegt in feite: lezer, nu mag u reageren. Maar een puntkomma houdt die reactie even op. De puntkomma wordt steeds minder gebruikt. In sommige gevallen komt dat doordat de functie ervan door iets anders wordt overgenomen."

Taal verandert en de normen en regels veranderen ook. Dan kun je niet altijd een goed antwoord geven.

"Dat ben ik niet met je eens. Ook als er meer dan een mogelijkheid is, heb ik een antwoord. Dat heeft te maken met een theorie over taalvariatie die bekend staat als het principe van Von Humboldt: er is een één-op-éénrelatie tussen vorm en functie. Als er een keuzemogelijkheid is, dan is er ook een betekenisverschil. Neem de zinnen 'Zij zijn studenten Nederlands' en 'Zij zijn student Nederlands'. In het eerste geval gaat het om een groep studenten Nederlands tegenover bijvoorbeeld een groep studenten economie, in het tweede geval om een groep studenten die allemaal Nederlands studeren. Vaak zie je in dit soort gevallen heel interessante, beginnende betekenisverschillen."

Zijn er in de taaladviespraktijk de laatste jaren nog echt nieuwe problemen bijgekomen?

"Ik krijg steeds meer vragen over het eigen karakter van communicatie via de computer. Mensen willen weten of ze boven een e-mailtje *Geachte* moeten zetten. En instellingen en bedrijven stellen nu regelmatig vragen over het imago van een tekst. Misschien trek ik dat soort vragen ook wel aan. Het imago gaat met de tekst mee als de rook in de gerookte paling, maar wat is dat nu precies? Dat zijn boeiende stijlkwesities."

Ben je nou zelf, na twintig jaar Schrijfwijzer en tekstonderzoek, ook anders gaan schrijven?

"Het belangrijkste is misschien dat ik nu meer oog heb voor de esthetische aspecten van taal. Vroeger moest voor mij een tekst vooral duidelijk zijn, en als de tekst ook nog mooi was, was dat meegenomen. Tegenwoordig vind ik beide even belangrijk. Dat komt ook, denk ik, doordat ik me veel meer met poëzie en klassieke meesterwerken bezighoud, en dan ben je echt met de esthetiek van taal bezig."

Je hebt ooit verklaard dat er een 'zilveren' en een 'gouden' norm voor taaladvisering is. Bij de 'zilveren' norm geef je de vraagsteller vooral ook inzicht in de regels en normen. Met de 'gouden' norm bedoel je kort gezegd de liefde voor je taal.

"Als je niet van taal houdt, kun je er ook niet zinnig over adviseren. Met normen op zichzelf bezig zijn heeft iets bloedeloos, iets farizeïsch. Ik wilde met die gouden norm aangeven dat er meer is. Verwondering klinkt misschien 'soft'. Noem het fascinatie. Je hoort wel eens: taal is bedoeld als communicatiemiddel. Dat vind ik onzin. Taal is ook bedoeld om indruk te maken, om je imago te verstevigen of om een mooie klankenstroom voort te brengen. Die schoonheid van taal zit niet alleen in poëzie, maar kan ook doorklinken in een briljante bijsluiter."